

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

Нова українська школа

Л.О. Варзацька

Серія «Бібліотека вчителя»

УКРАЇНСЬКА МОВА

Інтегровані уроки

1 клас

Посібник для вчителя

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 371.32:811.161.2
ББК 74.268.1Укр
В18

Серія «Бібліотека вчителя» заснована 2007 року

Схвалено Вченою радою Інституту педагогіки АПН України

Варзацька Л.О.

В18 Українська мова : Інтегровані уроки. 1 кл. : посіб. для вчит. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2018. — 144 с. — (серія «Бібліотека вчителя»).

ISBN 978-966-10-1738-1

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)

У посібнику представлена інноваційна модель розвитку словесної творчості першокласників. Висвітлюється типологія інтегрованих уроків, їх структура та місце у навчальному процесі. Автор розкриває способи інтеграції видів діяльності, методи, прийоми, організаційні форми, зорієнтовані на активізацію комунікативної, читачкої та інших ключових компетентностей; розвиток особистості учня/ учениці засобами різних видів мовленнєвої діяльності, сприймання, уяви, мислення. Запропоновано тематику інтегрованих уроків української мови і мовлення.

Для вчителів початкових класів, студентів педагогічних навчальних закладів.

УДК 371.32:811.161.2

ББК 74.268.1Укр

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1738-1
ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)

© Навчальна книга — Богдан, 2018

РОЗДІЛ І

Інтегровані уроки як засіб розумового та мовленнєвого розвитку учнів

Гуманізм, формування цілісної картини світу — провідні тенденції розвитку української національної школи. Особливе значення ці ідеї мають для змісту початкової мовної освіти, оскільки характерною рисою дитячої творчості є синкретизм — органічне поєднання різних видів мистецтв в одній художній дії (*Л.С. Віготський*). Ідея інтеграції змісту й форм навчання, зокрема інтегрованих уроків, є актуальною, привертає значну увагу широкої педагогічної громадськості.

Дидактичні особливості інтеграції змісту навчання, інтегрованих уроків досліджували В.Р. Ільченко, В.Ф. Паламарчук, О.Я. Савченко та ін. Специфіці інтегрованого уроку в малокомплектній школі присвячує дослідження Н.І. Присяжнюк (16; 20; 28). Методичне ж забезпечення інтегрованих уроків мови й мовлення, зокрема уроків мислення серед природи, потребує обґрунтування та конкретизації.

Сутність інтегрованого уроку

У чому полягає розвивальна сутність інтегрованих видів діяльності? Чому так важливо навчання української мови в початкових класах осяяти фантазією, грою, красою природи і людських взаємин, самотньою творчістю дитини? Чому інтегровані курси та інтегровані уроки ми вважаємо одним з основних напрямів методичного оновлення навчально-виховного процесу саме в початкових класах?

Перспективність цього методичного підходу полягає передусім у тому, що він дає змогу нівелювати деякі слабкі сторони предметної системи навчання, подолати розрізненість, фрагментарність у сприйманні довкілля та рідної мови. Водночас, синтезуючи сильні сторони предметного викладання, створює сприятливі умови для формування у дитини здатності сприймати предмети та явища різнобічно, системно, емоційно.

Інтегровані уроки є частковою інтеграцією змісту на відміну від повної інтеграції, коли пізнання дітей організовується за допомогою інтегрованих курсів, таких як «Я досліджую світ», «Мистецтво».

Інтегровані уроки об'єднують блоки знань із різних навчальних предметів навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів учня. Це дає змогу пізнати певне явище з різних сторін, досягти цілісності знань.

Наприклад, учитель буде інтегрований урок з теми «Стежками зимового лісу». Для створення в уяві дітей літературно-художнього образу зимового лісу пропонує прослухати вірш Якуба Коласа «Зима», розглянути картину І. Шишкіна, на якій зображено зимовий ліс, під музичний супровід. Таким чином урок об'єднує різні види діяльності. Це урок інтегрованого змісту.

Важливою умовою ефективного використання інтегрованих засобів навчання є з'ясування істотних відмінностей між уроками з використанням міжпредметних зв'язків та уроками інтегрованого змісту.

Уроки з використанням міжпредметних зв'язків, за визначенням О.Я. Савченко, включають запитання й завдання з інших навчальних предметів, які мають допоміжне значення. Це короточасні елементи уроку, які сприяють глибокому сприйманню й осмисленню нових понять, активізують словесну творчість дітей.

Наприклад, у 1 класі учитель спільною темою дидактичного матеріалу — синичка — об'єднує уроки природознавства, художньої праці та навчання грамоти.

Під час опрацювання мовного матеріалу з теми «Головні слова у реченні» формулюються мовленнєві завдання:

— розгляньте синичок з пластиліну, які ми ліпили на уроках художньої праці, і опишіть словами: яка шапочка у пташки, як вона вбрана;

— пригадайте, як ми у нашому гайку розглядали синичок, прислухалися до їхнього співу, спостерігали, як вони поведуться у зимовому гайку. Спробуйте скласти колективну розповідь «Як живеться синичці взимку».

Типологія інтегрованих уроків мови й мовлення

У дидактиці початкового навчання розроблено предметну типологію інтегрованих уроків. На основі аналізу чинних програм для 1–4 класів визначаються можливі типи інтеграції навчального матеріалу з окремих навчальних предметів (О.Я. Савченко).

У методичному аспекті, з'ясовуючи типологію інтегрованих уроків, важливо передбачити сукупність параметрів:

1) *цільовий* (з якою метою і на якому етапі оволодіння мовними знаннями доцільною є інтеграція навчання);

2) *мовний* (залежно від змісту вивчуваного, його лінгвістичної природи — вивчаємо частини мови, будову слова чи члени речення, зв'язок між словами);

3) *тематичний* (урок на морально-етичну тему, про природу чи такий, що розкриває дітям світ культури, який є наріжним каменем нашої духовності);

4) *предметний* (з яких навчальних предметів доцільно інтегрувати блоки знань навколо однієї теми);

5) *діяльнісний* (який вид емоційно-образної діяльності є домінуючим, слугуючи засобом активізації пізнавальної та мовленнєвої діяльності);

6) *організаційний* (тривалість інтегрованого уроку у 1–4 класах, варіативність організаційних форм (колективної, групової, індивідуальної діяльності); доповнення уроку як основної організаційної форми такими заняттями, як екскурсія, урок мислення серед природи, урок-свято тощо).

Організація інтегрованих уроків, їх місце у навчально-виховному процесі

Розробляючи систему інтегрованих уроків мови й мовлення, ми переконалися, що найперспективнішою є така організація пізнання, коли спільною темою дидактичного матеріалу об'єднуються уроки української мови та низки інших навчальних предметів (читання, природознавство, мистецтво).

Основними такими темами, які є наскрізними у початковому навчанні, є: «Я — у світі природи», «Я — у світі культури», «Я — серед людей».

Тематична єдність дидактичного матеріалу на уроках різних навчальних предметів — визначальний методичний підхід організації пізнання мовних явищ у контексті мовленнєвої діяльності учнів. Він дає можливість створити мотив пізнання граматичних абстракцій та словесної творчості, індивідуалізувати навчання через раціональне використання міжпредметних зв'язків та засобів інтеграції; є важливим засобом диференціації навчання за способами та мірою допомоги.

Водночас ідейно-тематичне, мистецьке, жанрове багатство текстового матеріалу, який використовується для створення мовленнєвих ситуацій, побудови комплексних вправ, вводить дітей у світ добра, краси, істини, сприяє розширенню кругозору дітей, збагаченню їхнього словника та граматичної структури мовлення. Саме ці чинники, за визначенням видатного педагога Л.В. Занкова, створюють передумови для розвивального навчання.

Тематична єдність дидактичного матеріалу на уроках низки навчальних предметів дає змогу спланувати систему уроків мови й мовлення, у яких раціонально поєднуються різні їхні види:

1) *вступні уроки до певної навчальної теми* з використанням міжпредметних зв'язків та інтегрованих видів діяльності;

2) *базові уроки*, спрямовані на корекцію, контроль, вироблення навичок, умінь, узагальнення, систематизацію вивчаного мовного матеріалу, на яких не використовуються інтегровані засоби навчання; ефективними тут є міжпредметні зв'язки;

3) *заключні уроки* з вивчення певної теми із широким використанням інтегрованих видів діяльності як засобу активізації словесної творчості, розкриття виражальних можливостей мовних засобів (слова, граматичної форми, інтонації).

На перших вступних уроках, присвячених вивченню нової теми, головна увага зосереджується на формуванні нових уявлень і понять, а зв'язні висловлювання дітей (з великою мірою допомоги) супроводжують пізнавальні процеси, увиразнюють, конкретизують їх. У цьому випадку своєчасним є використання міжпредметних зв'язків та інтегрованого навчання (особливо, коли йдеться про введення опорних знань).

Уроки формування навичок, умінь, узагальнених мовних знань передбачають поступове зростання рівня творчої активності й самостійності мовленнєвих завдань. Тут перевага надається конструктивній діяльності з елементами творчої (переконструювання, доповнення, відновлення, редагування, переказ тексту; складання зв'язних висловлювань за робочими матеріалами). Велику розвивальну сутність набирає використання міжпредметних зв'язків. Інтегровані види діяльності є недоцільними.

Завершальні уроки з певної теми характеризуються високим рівнем словесної творчості дітей. Цьому значною мірою сприяє інтеграція видів діяльності, змісту навчальних предметів.

Обґрунтовуючи місце інтегрованих уроків у навчально-виховному процесі, ми виходили із добутих наукових даних про структуру формування мовних знань у єдності їх засвоєння та застосування у мовленні (табл.1).

Структура процесу формування мовних знань у єдності засвоєння та застосування їх у мовленні

Етапи формування мовних знань:	Засвоєння власне мовних знань	Оволодіння умінням вживати виучувані мовні знання у зв'язному мовленні
I. Початковий етап ознайомлення з мовними знаннями	I — актуалізація знань і досвіду, мотивація навчальної діяльності; — виділення і узагальнення істотних ознак поняття; — встановлення зв'язків між ознаками, введення терміна, осмислення його	— актуалізація виучуваних мовних знань до введення поняття
II. Етап закріплення, корекції, контролю, узагальнення	II — закріплення істотних ознак поняття та його зв'язків; — розрізнення виучуваного поняття від зовні схожих; — встановлення міжпоняттєвих зв'язків, відпрацювання опорних умінь; — підготовка до сприймання наступного матеріалу	— розширення уявлень про значення слова, його сполучуваність, функціональну роль; — активізація типових синтаксичних конструкцій, розвиток узагальнених способів мовленнєвої діяльності
III. Етап застосування здобутих знань	III — удосконалення мовних знань, розгляд мовних засобів у функціональному аспекті	— розвиток умінь розповідати, списувати, міркувати

Головні принципи організації інтегрованого уроку

Конструюючи той чи інший інтегрований урок у системі уроків мови й мовлення, учитель відчуває утруднення в доборі та поєднанні матеріалу з інших предметів, видів діяльності з метою активізації словесної творчості дітей. Чим слід керуватися у цьому випадку?

Визначальним критерієм у доборі змісту та видів діяльності у процесі пізнання мовних явищ є сукупність дидактичних цілей уроку

мови й мовлення, яка може бути представлена у вигляді структурної ієрархії (табл. 2).

Таблиця 2

Сукупність дидактичних цілей уроку мови і мовлення

Дидактичні цілі уроку мови й мовлення	— сприймання, осмислення нових знань з лексики, граматики, правопису; — розвиток інтелектуальних умінь, усного й писемного зв'язного мовлення; — відпрацювання навичок каліграфічного й графічного письма; — удосконалення опорних умінь; — узагальнення, встановлення міжпоняттєвих зв'язків; — підготовка до сприймання наступного матеріалу.

З огляду на сукупність дидактичних цілей кожного з уроків, вивчених на вивчення того чи іншого розділу, теми програми, вчитель визначає головні цілі та супровідні. Керуючись головними дидактичними цілями (*домінантою*), знаходить оптимальне поєднання інтегрованих засобів навчання, уникаючи небажаного нагромадження видів діяльності, що тільки стомлює дітей, гальмує, а не активізує словесну творчість.

Сконструйована система уроків мови й мовлення, виходячи із сукупності дидактичних цілей, створює повноцінні умови для ефективного використання завдань з різним рівнем творчості й самостійності, міжпредметних зв'язків та інтегрованих засобів навчання. Завдяки такій організації навчально-виховного процесу створюється мотив діяльності; кожному учневі програмується шлях від дій, спільних з учителем, однокласниками, — до самостійних; від діяльності за наслідкуванням через конструктивну до творчої праці (з орієнтацією на зону найближчого розвитку — *Л.С. Віготський*).

Структура інтегрованого уроку мови і мовлення

У структурі інтегрованого уроку мови й мовлення виділяється три етапи.

1. Формування задуму висловлювання (орієнтування в умовах спілкування та планування тексту).
2. Творення тексту (усно й письмово).

3. Виразне читання (розповідання) складених творів, редагування, обговорення, зіставлення з творами письменників (чи зразком, складеним учителем).

Визначена нами структура інтегрованого уроку ґрунтується на даних психології про етапи мовленнєвої діяльності (орієнтування, планування, реалізацію, контроль).

Етап формування задуму висловлювання співвідноситься з такими етапами мовленнєвої діяльності, як орієнтування, планування. Вирішує такі завдання:

— актуалізація чуттєвого досвіду, знань учнів про предмет висловлювання;

— активізація слів, словосполучень, речень, необхідних для вираження думки;

— удосконалення способів мовленнєвої діяльності («азбуки мовлення») — найголовніших опорних умінь;

— спостереження за виражальними можливостями слова, граматичних форм, колективний добір влучних слів;

— розвиток навичок грамотного й каліграфічного письма, граматичних умінь.

Етап творення дитячих зв'язних висловлювань відповідає третьому етапу мовленнєвої діяльності — реалізації задуму. Управління дитячою творчістю здійснюється через багатоваріантні мовленнєві завдання, які спонукають дітей до складання тематично близьких казок, розповідей, міркувань, віршів. Як правило, пропонується кілька блоків завдань на розвиток зв'язного мовлення з різною мірою допомоги та рівнем творчості.

Етап редагування, обговорення дитячих творів, зіставлення із зразками художньої літератури є завершальним, він зорієнтований на четвертий етап мовленнєвої діяльності — контроль. Доцільним є тут виразне розповідання в особах складених творів, драматизація, створення пластичних етюдів, виконання ілюстрацій чи колективних композицій, добір влучних заголовків до дитячих творів.

Розвивальні можливості видів емоційно-образної діяльності

Конструюючи систему інтегрованих уроків, прагнемо якомога повніше індивідуалізувати навчання. Цьому значною мірою сприяє використання сукупності різних видів емоційно-образної діяльності (гри, спостереження за довкіллям, художньої та літературної діяльності).

Розвивальні можливості кожного виду діяльності розкрито табличним способом (*табл. 3*). Основні види діяльності, які використовуються під час побудови інтегрованих уроків, можуть підсилюватися

супровідними: малюванням, художньою працею, дослідницькою діяльністю, виразним читанням віршів, драматизацією, складанням діалогів, хорovým співом з елементами хореографії. Такі супровідні види діяльності добираються з огляду на дидактичні цілі й етапи уроку. Найголовніше — домогтися повного злиття різних видів діяльності, їх гармонії, аби викликати та підтримувати творчу реакцію дитини, активізувати її пізнавальні можливості, досягти органічного поєднання логіко-поняттєвого та емоційно-образного компонентів на різних етапах пізнання та творення тексту.

Прагнемо знайти доцільне співвідношення видів діяльності на різних етапах навчання. Чим менш підготовлений учень, тим менше розвинені його пізнавальні можливості, тим частіше має звертатися до таких видів діяльності, як ігрова, предметно-практична, малювання, музика.

Таблиця 3

Розвивальні можливості видів діяльності

Види діяльності, що активізують словесну творчість	Їхні розвивальні можливості
— ігрова діяльність, драматизація	— орієнтує на чуттєві способи пізнання, оволодіння умінням вичленовувати ознаки, знаходити видові й родові, спільні й відмінні, істотні й неістотні, класифікувати їх; розширення уявлень про значення конкретних слів
— спостереження за довідками	— уводить у сам процес народження образного вислову; допомагає розширити уявлення про слова, що позначають явища природи, риси характеру; розкрити сутність причинно-наслідкових зв'язків
— художня діяльність (<i>образотворча, музична, хореографічна, театральна</i>)	— спрямовує на розвиток уяви, орієнтує на образне сприймання світу